

Bettelheim'in Yazısı ve ÇKP Yaklaşımının Akademikleştirilmesi

Tanınmış Marksist iktisatçı Bettelheim, son yıllarda ÇKP'nin politik tavırlarını benimsemi ve daha önce yazdıklarını da bu görüşe uydurmaya çalıştı. Bu ideolojik yönelimne uygun olarak, Sovyetler Birliği tarihi üstüne kapsamlı bir incelemeye girişti. **SSCB'de Sınıf Mücadeleleri** adını verdiği ve üç cilt olacağını söylediği bu eserin birinci cildinin önsözünü burada yayımlıyoruz.

ÇKP, Sovyetlere bilinen suçlamalarını yöneltirken, sistematik bir açıklama getirmeye fazla önem göstermez. Bettelheim, bu çalışmasıyla, böyle bir açıklamayı sağlamak istiyor. Yani, Çin'in suçlamalarına bilimsel dayanak ve tarihi kanıt bulmaya çalışıyor. Yazıyı bu bakımdan iğinc buluyoruz. Yeni bir şey söylemekten çok, bilinenleri bilimsel bir dille söyleme çabasından ötürü. Bettelheim, gördüğümüz kadarıyla, yeni sonuçlar bulmuyor zaten. Önceden verilmiş sonuçların teorik haklı gösterilmesi işlemini üstleniyor.

Bu çabasında, Stalin konusu, kritik bir konu oluyor. Çünkü Bettelheim ne kadar ÇKP görüşlerini benimsese, gene de bir «Avrupalı Komünist». Bu önemli bir nokta, çünkü Avrupa'da, herhangi bir politik deneye sahip olmaksızın gözlerini Maoculukta açan gençler dışında, Avrupa Komünist Partilerinde çalışıp daha sonra bu partilerin uyuşukluğuna kızarak Maoculuğu seçenler, hemen hemen bir kural olarak anti-Stalinist oluyorlar. Çünkü uluslararası sosyalist hareketin gelişmesini Batı dünyası içinde izleyenler, bu harekette bugün görülen bozuklukların temelini Stalin döneminde atıldığını pek iyi biliyorlar. ÇKP'nin Stalin'e karşı takınmayı uygun gördüğü yarı eleştirel tavır, bu gibi Marksistlere fazlasıyla yumuşak geliyor.

Bettelheim da bu Avrupalı Marksistler arasında. Ama bir yandan da, ÇKP görüşlerinin çerçevesini aşmamak için elinden geldiğini yaptığı anlaşılıyor. Belirli bir entelektüel gelenekten çıkan, Batılı bir düşünür olarak, giriştiği tarih incelemesinde, Stalin'in olumsuz-

luğunu görmezlikten gelemiyor. Öte yandan, ÇKP'nin politik tavrına uyma isteğiyle, Stalin'i kayırmaya da çalışıyor. Aktardığı bir ÇKP eleştirisi şu: «Stalin, sosyalist toplumda sınıf mücadelesinin yasalarının yorumunda Marksizm - Leninizm diyalektiğinden uzaklaşmıştır.» Bu aslında oldukça yuvarlak bir söz. ÇKP'nin ve Mao'nun uygulamalarının, Stalin'den ne kadar farklı olduğu düşünülürse, eleştirinin bundan hafifi yapılamazdı. Ama Bettelheim da, Stalin'e bakarken bu çerçevenin dışına çıkmamaya dikkat ediyor. Böylece, bütün girişimini sakatlayan mantıkî tutarsızlıklara düşüyor. Örneğin, Stalin'i kayırma biçimine bakalım:

Şüphesiz, hayat göstermiştir ki tesbit edilen hedefe ulaşmak için tutulacak belirli yol ve alınacak somut tedbirler ile ilgili olarak Stalin ciddi hatalar işlemiştir. Fakat bu hataların gerçek niteliği hemen görünür değildir. Daha var: Sovyetler Birliği'nin 1920'lerin sonlarında içinde bulunduğu durumda, işlenen hatalar şüphesiz tarihi olarak kaçınılmazdı.

Demek ki, Stalin bazı yanlışlıklar yapıyor. Ama o günün koşullarında bu yanlışlar «kaçınılmaz». Şu halde, sorun **koşullardan** ileri geliyor. Böylece Bettelheim, bozulmanın sorumluluğunu insanlardan koşullara aktarıyor. Öte yandan, Stalin'in yaptığı yanlışların yanlışlığı, «hemen görünür» nitelikte değil. Bu, ne anlama gelir? Hemen görünmüyorsa, demek ki, ileride görülecek. Yani, belki de Stalin'den sonra görülecek. Ama ÇKP gibi Bettelheim da, Stalin'in «hatalar»ı üstüne sünger çekerken, Stalin'den sonra SSCB'yi yönetenlerin hatalarına büyük bir sertlikle vurmaktalar. Bu bir çelişki. Çünkü Stalin'in yaptığı, «hemen görünür» olmadığı, ayrıca «koşullar» nedeniyle «kaçınılmaz» olan hataların ceremesini, Stalin'den sonra gelenler çektiyse, her türlü kötülüğü onların başlattığını söylemek mantığa sığmaz. Onların yaptığı, olsa olsa, durumu kabullenmek olabilir. O zaman da, durumu başlatanla durumu kabul edene yöneltile suçla-

maların dozu arasında büyük bir dengesizlik ortaya çıkıyor.

Durumu «başlatan» diyoruz. Ama Bettelheim böyle birilerinin olup olmadığı konusunda pek açık seçik bir şey söylemiyor. Çünkü, Stalin'in iktidara geldiği dönemi anlatırken, üretici güçlerin gelişiminin sağlanması o günlerde her derde deva sayılırdı, diyor ve şunları ekliyor:

Tartıştığımız bu iki tezin sahip oldukları «açıklık» avantajını anlamak için (Ayrıca, «bu açıklık» çağdaş revizyonizmin gözünde olduğu kadar «troçkizm» denilen şeyde de korunabildi) bunların kişisel olarak Stalin'in görüşlerinin değil, fakat **çağın Avrupa Marksist hareketinin en devrimci kanadının** görüşlerinin ifadesi olduklarını hatırlatmak gerekir.

Böylece, koşullar dışında (yani nesnel etmenler), insanların bilinci de (yani öznel etmenler), Stalin'in uyguladığı politikaları «kaçınılmaz» kılıyor. Bettelheim Stalin'i bu şekilde bir kere daha sorumluluktan sıyrılıyor —şüphesiz, haksız da değil bu konuda— onun için biz, olayları Stalin'in kişiliği, geçmişi, görüşleri v.b. ile açıklama tavrına karşıyız. Sorumluluk varsa, ortaktır bu. Ama, bu sorunu incelemeyi biraz ileriye bırakacağız.

Bettelheim, ÇKP görüşlerini tarih içinde kanıtlandırmaya çalışırken, imkânsız bir işe girişmiş oluyor. Çünkü tarih, ÇKP görüşlerini kanıtlamıyor. Bu arada, ÇKP'nin siyasal nedenlerle Stalin'e karşı takındığı yumuşak tavrı benimsemek, Bettelheim'in teorik çatısında daha baştan bir çöküntü yaratıyor.

SBKP'nin ekonomist tavrı, temelleri Stalin tarafından atılmış bir olaydır. Bunu, başka yazılarda daha ayrıntılı inceliyoruz. Bettelheim, zamanın en devrimci Marksistlerinin de aynı tavrı paylaştığını söyleyerek Stalin'in koyu ekonomizmini haklı gösterirken, bugünkü Sovyet toplumunun da «emperyalist» olduğunu ileri sürebiliyor. Burada da, söylediğiyle yaptığı arasında, ÇKP temeline dayanmaktan gelen kaçınılmaz uyumsuzluk var. Bettelheim doğru sözlerle başlıyor yazısına. Bir **analizin** zorunluluğunu anlatıyor ilkin:

Sovyetler Birliği'nin uğradığı **dönüşümlerin analizi**, kesinlikle, en azından yalnızca bugünün analizi kadar önemlidir.

Ama başından biliyoruz ki bu, Sovyetler Birliği'nin **nasıl kapitalist olduğunun** analizidir. Böyle de olsa, merakla bekliyoruz analizi, Bettelheim'in koyduğu şu sorunun cevabını:

Mükemmel olmasa da bu çaba, aynı zamanda bizim bugünümüz olan bir geçmişi anlamamıza, bir proletarya devriminin nasıl karşıtına, yani bir burjuva karşı-devrimine dönüşebileceğini kavramamıza yardım etmelidir.

Ne var ki, Bettelheim'in çalışmasının şimdiye kadar yayımlanan kısımlarında, bu analizi bulamıyoruz. Bettelheim, karşımıza bir dizi açıklanmayan kavram çıkarıyor. «Devlet burjuvazisi» gibi:

«Devlet burjuvazisi» (veya bürokratik devlet burjuvazisi) kavramını geliştirmek burada mümkün değildir. Sadece belirtelim ki bu kavram, varolan toplumsal ilişkilerin ve egemen toplumsal uygulamaların sisteminden dolayı, şeklen Devlete ait olan **üretim araçlarını ve ürünleri fiilen elinde bulunduran** ve doğrudan üreticilerin dışındaki toplumsal yeniden üretim ajanlarını belirler. Bu burjuvazinin varlığının ekonomik temeli, yeniden üretim sorununun ayrılık ve birlik biçimleri tarafından oluşturulmuştur.

Bettelheim, aslında burada söylediğinden fazla **teorik** aydınlık getirmiyor «devlet burjuvazisi» kavramına. Ama burada söylenenlerin, bir «burjuva» nitelemesini niçin gerektirdiği hiç de açık değil. Ancak, devrimciler arasında azımsanmayacak kadar yaygın bir anlayış olan, «benim gibi düşünmüyorsa burjuvadır» mantığı içinde açıklanabilir bu önerme. Aslında son derece şematik bir anlayışla, devrimcinin yanlış yapmayacağı ima edilmiş oluyor. Sosyalist politikanın uygulanmasında her **yanlışlık**, proletarya çizgisinden çıktığına göre, burjuva çizgisine girmiş olmalıdır. Çizgisine girmişse, zaten burjuvadır. Yani, ÇKP diyalektiğinin, Bettelheim'in rasyonel felsefe geleneğine baskın çıktığını görüyoruz. Bütün karşıtların keyfi bir diyalektik içinde sürekli birbirlerine dönüşmeleri, yazara yadırgatıcı bir düşünce gibi görünmüyor.

Aynı zamanda, «burjuva» kavramının ve «kapitalizm» kavramının çerçeveleri alabildiğine genişliyor. Her ikisinin de, Marksist teo-

ride bilinenden başka türlü, yeniden tanımlanması gerekiyor. Özellikle kapitalizm, eşi görülmeyen bir dayanıklılık kazanıyor. Bilindiği gibi, Lenin, emperyalizm için «kapitalizmin son aşaması» demişti. Lenin'den sonra faşist sistemler ortaya çıkınca, o günün Marksizmi faşizmi de kapitalizmin yok olmadan önce alabileceği son biçim olduğunu ilân etti. Bu «son biçim» nitelemelerine çoğu zaman öznel ölçümler de karıştırdı için, yıllardır, ha öldü ha ölecek, diye sonunu beklemekteyiz kapitalizmin. Öte yandan, kapitalizm de torbasından yeni yeni «son biçim»ler çıkaran bir hokkabaz gibi; numaraları bitti sanırken, «son» bir numara daha çekiyor karşımızda. İşte, Bettelheim'da, Sovyetler Birliği'ne böyle bir gözle bakıyor.

...bugün Sovyetler Birliği'nde her ne kadar **varoluş biçimi** özel bir niteliğe bürünmüşse de devlet mülkiyeti örtüsü altında, başka kapitalist ülkelerde varolan sömürü ilişkileri vardır. Varoluş biçiminin niteliği açıkça devlet kapitalizmidir, oysa Engels'den bu yana bilinmektedir ki, bu, «doruğuna varmış kapitalizm»den başka bir şey değildir.

Bettelheim'dan beklenmeyecek bir körlük var burada. Kapitalizm, demek ki, son aşamasına Sovyetler Birliği'nde varmış. Bu aşamaya varmak için, anlaşılacak bir proletarya devrimi geçirmek de aşağı yukarı zorunlu. Engels'in «devlet kapitalizmi» derken ne demek istediğini Bettelheim da bilmelidir; ama kavramın kaypaklığından, Sovyetler Birliği'nde bürokrasi üstüne söylenen yaygın sözlerin etkisinden yararlanarak, kavram titizliğini hiçe sayıyor ve Sovyetler Birliği'ni bu kategoriye sokuyor. Şu söz de doğruysa:

...kapitalizmin «klasik» biçimleri kadar baskıcı ve saldırgan olan özel bir biçimi...

Söz olabileceği kadar açık. Kapitalizmin «klasik» biçimleri var; bir de, Sovyetlerde gördüğümüz, hem «özel» bir biçimi, hem de «doruğuna varmış» biçimi var. Bir proletarya devrimi ile çifte su verilip çelikleştirilmiş biçimi.

Buraya nasıl varıldığı, özellikle bu önsözde, hiç belli değil. Karşı-devrim nasıl oldu? Beyaz ordular başarı kazanmış olsa, anladık karşı-devrim sözünün anlamını. Ya da, örne-

ğin Cezayir'deki gibi, ulusal ittifak içinde iktidara gelinse, gene anladık. Ama kesinlikle sürülüp atılmış bir burjuvazi, nasıl karşı-devrim yaptı? Hem de, devrimci partinin içine sızarak? Hem de, tohumu Stalin döneminde atılmamış olarak? Gerek dönemin koşullarının, gerekse Marksistlerin bilinçlerinin «kaçınılmaz» kıldığı tedbirler sonucunda?

Bettelheim'in vaad ettiği **analizin** öğelerini bu amıyoruz bu yazıda. İçte «kapitalist» ilişkilerin nasıl geliştiğini pek göstermiyor. Yalnızca, ekonomik sömürü olduğunu söylüyor. Burada da oldukça düz bir mantık çizgisi görüyoruz. Ekonomik sömürü varsa, burjuvazi olmalıdır. Eski atasözünü değiştirerek, «burjuva olmayan yerde sömürü olmaz» diyebiliriz. Öte yandan, uluslararası politikada emperyalist ilişkilere daha çok değiniliyor. Ama, bunun için, emperyalizmin Marksist - Leninist tanımından özellikle kaçınılıyor.

Genel anlamda, SSCB'nin uluslararası politikası, giderek başka ülkelerle düğümlediği sıkı bağlardan yararlanarak kendisi için ekonomik çıkarların azami-sini sağlama çabası gösteren bir büyük devlet politikası olarak ortaya çıkmaktadır. Emperyalist türdeki bu politika SSCB'yi ABD ile eşzamanlı olarak, işbirliği etmeye ve çelişkiye düşmeye sevk etmektedir.

Askerî harcamalara büyük bir pay ayrılması, Bettelheim'in gözünde, SSCB'nin emperyalist olduğunu kanıtlamaya yetiyor. Son olarak, ekonomizm, revizyonizm, kapitalizm ve emperyalizm tabakalarından yapıma bu pastanın tepesine, faşizm kirazını oturtacak sözü de söylüyor Bettelheim:

Bu gözlemler, Sovyet toplumunun, devamı olduğu Çarlar toplumunun izlerini taşımadığı anlamına gelmez. Devrimin kökleşememesi ölçüsünde **eski Rusya'ya özgü toplumsal ilişkilerin çoğu yıkılmamıştır**. Bugünkü Rusya ile «kutsal Rusya» arasındaki şaşırtıcı benzerlik bundandır.

Böylece, «Yeni Çarlar» sıfatı da teorisi yapılmış, bilimsel bir söz haline geliyor.

Sovyetlerin sağ politikaları, birçok Avrupalı Marksistte bezginlik yaratmış ve bu durumda Çin, kolay anlaşılabilir davranışlarının

görünüşteki ateşliliğiyle, bu kesimlerin saygısını, giderek inancını kazanmıştı. Şimdi ise, Çin'in dış politikası bir yandan, iç politikasındaki pragmatikleşme bir yandan, bu saygının ve bu inancın yavaş yavaş yok olmasına yol açabilecek. Başka Bettelheim'lar, kısa bir süre sonra, aynı analizleri Çin'e uygulayarak orada kapitalizmin restorasyonunu, emperyalistleşmeyi anlatacaklar. Onlar da Mao'yu temize çıkaracak, bozukluğun Mao'dan sonra yönetime geçen «revizyonist klik»ten ileri geldiğini söyleyecek, bir yandan Çin'in geleneksel yapısını gösterecek, Çarlık yerine Konfüçyüs'den dem vuracaklar.

Bizce, Bettelheim'ın tezini (ve kaynaklandığı ÇKP tezini) sakatlayan şey, ters, dönmüş bir ekonomizmdir. Sovyetler Birliği'nde bir şeylerin bozuk gittiğini açıklamak için olmayan bir burjuvaziye var etme çabası boşunadır. Böyle bir yaklaşım, eleştiri nesnesi yerine olmayan bir nesne koyduğu için, sorunun gerçekten ele alınmasını da imkânsızlaştırır. Sovyetler Birliği'nde varolan «kötülük», böylece, bilinen bir «kötülük»le, Kapitalizmle açıklanır. Ama bu bilinen kötülüğün ölçüleri, sözkonusu toplumdaki «kötülük»le bir araya getirilemediği için, «klasik» kapitalizmle yeni tip kapitalizm arasında ayrımlar konmaya girilmez. Sonuç olarak, hiçbir şey açıklanmadığı gibi, Bettelheim'ın sözünü ettiği analiz de, bu analizden çıkarılmasını beklediği «dersler» de, hiç bir işe yaramaz.

Sosyalizmin sendelemelerini, yanlışlarını burjuvaziyle açıklamaya devam ettiğimiz sürece, sosyalizmi düzeltme imkânını kendi elimizden almış oluruz. Sosyalizm bir bilimse, tarih boyunca, geçirdiği aşamalarla, yüzleştiği sorunlarla, kendini düzelterek gelişecektir. Uğradığı buhranlar, bu geleceğe açık perspektifle değerlendirildiği zaman, geçici zayıflıkların aşılmasını da sağlayacaktır. Sosyalizmin gücü, yanlışlamasında değildir, çünkü zaten böyle bir şey mümkün değildir. Bu güç, yanlışlarını düzeltebilme yeteneğinden gelir. Bilimselliğinin temeli de budur.

Bu sayının başka yazılarında da işlendiği

gibi, ilk sosyalist devrim olduğu sırada Marksist düşünce yeterli bir üstyapı teorisini henüz oluşturmamıştır. Stalin, bu eksikliğin kısmen kurbanı oldu, büyük ölçüde de körükleli, mutlaklaştırdı bu eksikliği. Yeni bir toplumun, yeni bir dünyanın bilinçli inşası demek olan sosyalizmde, bu teorik eksiklik, elbette pratikte sonuçlarını verecekti. Yeni insan, sosyalist toplumun insanı, sadece üretici güçler gelişmesinin sonucu olan teknolojiyle, nesnelerle oluşamazdı. Kendini içinde yoğuracağı somut toplumsal kuruluşlara da ihtiyacı vardı. Bunların yokluğu, ilk sosyalist inşa deneyinde ciddi boşluklar bıraktı. Ama bunları, öncelikle üstyapılar dediğimiz düzeyde beliren bu irili ufaklı sapmaları, mekanik bir anlayışla altyapıya uzatmak, tanımını belirsiz «devlet burjuvazilerinden» söz etmek, ekonomizmin geri tepmiş biçimidir. Dikkatin yönelmesi gereken düzeyleri gözden kaybettirmektir.

Ancak, Bettelheim'ın olayın bütününe yaklaşımının, bu önsözde yer almayan, kitabın ana metninde göze çarpan, daha vahim bir yanı var. Devrimi sürdürmek için, partinin devrimci kalması gerektiğini söylüyor Bettelheim. Olabilir; ama ölçüsü ne «partinin devrimciliğinin»? Gene Bettelheim'a göre, parti yürütmesi üzerinde kitle denetimi, parti içinde demokratik merkezîyetçilik, kararların Genel Yönetim Kurullarında, Politbürolarda ortaklaşa alınması, bütün bunlar, partinin devrimci çizgisini sürdürmesinin yeterli garantisi değil. «Çünkü,» diyor Bettelheim, «tarihin toplumlar karşısına çıkardığı güç sorunlara, ancak küçük bir azınlığın yeterli cevabı bulabildiğini görüyoruz.» Yani, çizginin devrimciliğinin garantisi, Bettelheim'a göre, Mao gibi devrimci fikirlerle dolup taşan bir **Lider**'dir. Aydın olarak hayatına bir Marksist olarak başlayan Bettelheim'ın, Mao'nun en olumsuz yanına saplanarak, devrimcilik adına, Huxley'in **Yeni Dünya**'sı veya Orwell'in 1984'ü gibi bir model önermesi Marksizm içinde son zamanlarda beliren kavram kargaşalığının ve perspektif bulanıklığının yeterince acıklı bir kanıtı.